

tussen Duin & Dijk

Verbinden en ontsnipperen

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 17 3 ● 2018

Dassen: leven en dood langs de A27

● Foto's: Jaap Mulder.

● Dassenfamilie. Tekening: Jos Zwarts.

Voor de das is het autoverkeer de belangrijkste vijand. Elk jaar worden er in Nederland honderden doodgereden. Hadden we geen beschermende maatregelen getroffen, dan zou de das een zeldzaam dier gebleven zijn.

Sinds begin 2017 verbreedt aannemerscombinatie 3Angle (Heijmans, Fluor en 3i) in opdracht van Rijkswaterstaat de A27 tussen Utrecht-Noord en Eemnes. Vanuit RWS is ingezet op een hoge natuurambitie. Voor de fauna worden nieuwe voorzieningen gemaakt zoals boomarterbruggen en nieuwe dassentunnels, en in het Gooi komt een grote faunatunnel onder de snelweg door. Eind 2018 moet het werk klaar zijn.

Aan beide zijden van het op te knappen weggedeelte leeft de das (*Meles meles*). Om bij de werkzaamheden goed rekening te kunnen houden met deze dieren sloegen de Provincie Noord-Holland en Rijkswaterstaat de handen ineen en organiseerden samen met ProRail voorafgaand aan de wegverbreding een onderzoek naar de dassen langs

de A27 en naar het gebruik dat de dassen maakten van de bestaande dassenvoorzieningen. Daarbij werden op flinke schaal camera's en GPS-halsbanden ingezet. Ook tijdens de wegwerkzaamheden vindt dassenonderzoek plaats, in opdracht van de aannemer. Zo kan rekening gehouden worden met de aanwezige dassen en kunnen problemen bij de uitvoering snel worden opgelost.

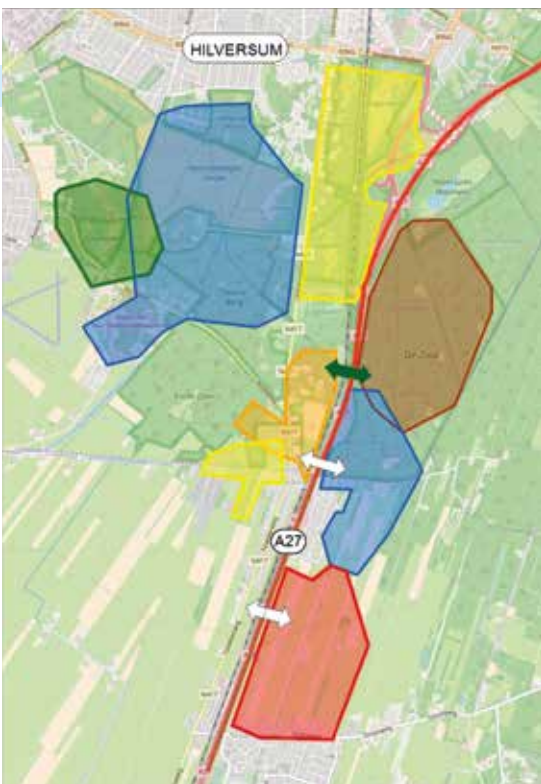
Verkeersslachtoffers

Tot nu toe stonden er langs de A27 alleen dassenrasters langs het Utrechtse deel, tussen Nieuwe Wetering en Hollandsche Rading. Over het gedeelte van de snelweg dat door het Gooi loopt konden dassen vrijelijk oversteken. In vier jaar tijd vielen er op het uitgerasterde deel van 4,2 km lengte in totaal vijf slachtoffers onder de

dassen (voor zover ze gevonden werden uiteraard), steeds als er een onderhoudshek open was blijven staan of er een gat in het hekwerk was ontstaan. Dat onderstreept het belang van goed onderhoud van dassenvoorzieningen. In dezelfde periode werden tussen Hollandsche Rading en Eemnes, over ruim zeven kilometer lengte, in totaal negentien dassen doodgereden, voor zover bekend. De jaarlijkse tellingen van dassen in de regio, onder leiding van Hans Vink, suggereren sterk dat de dassenpopulatie langs de A27 in het Gooi onnatuurlijk laag is door deze hoge sterfte.

Territoria

Tussen 2012 en 2016 werden langs de A27 in totaal zestien dassen gevolgd met een GPS-halsband, voor perioden variërend van acht nachten

● **Figuur 1.** Ligging van dassenterritoria aan weerszijden van de A27 (rood). Ook weergegeven zijn twee dassentunnels (wit) en een ecoduct (groen).

● **Dassenlatrine in het vroege voorjaar (links), bestaande uit een verzameling mestputjes (rechts).**

tot elf maanden. Soms verloren dassen hun halsband voortijdig, bijvoorbeeld omdat hij niet strak genoeg was aangelegd, of in een gevecht door een andere das werd stukgetrokken. De GPS-halsbanden legden iedere nacht, of elke tweede nacht, elke tien minuten hun eigen positie vast in een intern geheugen,

De meeste territoria hebben een hoofdburcht en verschillende kleinere, zogenaamde bijburchten.

dat om de zoveel tijd naar believen op enige afstand kon worden uitgelezen.

Dassen leven in familiegroepen in vaste territoria. De grenzen daarvan zijn scherp en blijven gewoonlijk jarenlang op ongeveer dezelfde plek liggen. De meeste territoria hebben

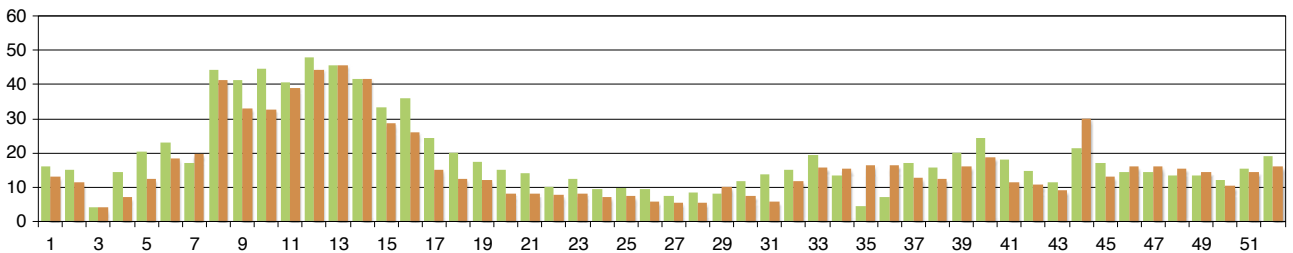
een hoofdburcht en verschillende kleinere, zogenaamde bijburchten. In het territorium wordt door de dassen overal hun geur afgegeven aan de grond en aan lage objecten, door te 'stempelen': ze drukken hun anus en staart tegen de grond. Direct onder de staart zit een groot klierveld, uniek voor de das. Vooral

langs de grenzen van het territorium liggen ook latrines, verzamelingen van losse mestputjes. Dat zijn door de dassen gegraven kuiltjes met hun mest erin. Vooral latrines op de territoriumgrenzen zijn voor dassen een bron van informatie over de andere aanwezige individuen, zowel territoriumgenoten als burens.

De territoria van gezenderde dassen in de buurt van de A27 staan afgebeeld in figuur 1. De grenzen zijn getrokken op basis van de activiteiten van een of twee dassen per territorium. Soms zijn de territoria vreemd gevormd (bijvoorbeeld niet afgerond) als gevolg van aanwezige dassenrasters of andere barrières. Duidelijk is dat dassenterritoria in het beboste en heidegedeelte van het Gooi relatief groot zijn, net als het territorium dat geheel in agrarisch gebied ligt. De territoria die op de overgang van bos naar agrarisch gebied liggen zijn het kleinst; tegelijkertijd is het aantal dassen per territorium daar gemiddeld het hoogst. Dat heeft alles te maken met het voedselaanbod. Daar waar het landschap het meest gevarieerd is, hebben dassen meer keuze, met

● Das komt uit een dassentunnel onder de A27.

● Figuur 2. Het gebruik van een dassentunnel onder de provinciale weg N417 gedurende een heel jaar, per week weergegeven, gemiddeld over drie jaar. Groen: aantal dassen naar west; bruin: aantal dassen naar oost. Verschillen tussen beide richtingen ontstaan doordat de dassen twee tunnels ter beschikking hadden in hun territorium.

name van seizoen tot seizoen. In de zomer bijvoorbeeld is er vaak meer voedsel in het bos te vinden en in de herfst staat er maïs op de akker.

Dassentunnels

Dassen kunnen in grote delen van Nederland eigenlijk alleen overleven dankzij de vele maatregelen die sterfte op de weg (en in kanalen) voorkómen. Die maatregelen lopen uiteen van verkeersdrempels die de snelheid van auto's beperken, uit-

werden Reconyx-camera's gebruikt, die hun eerste foto al 0,2 seconden na het begin van een beweging maken. Zo worden ook de snelste renners onder de dieren op beeld vastgelegd.

De dassentunnels in het gebied worden allemaal door dassen gebruikt. Vooral de tunnels onder lokale wegen zijn erg in trek. Door de drukste tunnel liep in het najaar gemiddeld maar liefst zeventien keer per nacht een das heen en

ren wat vaker op (zie verderop). Het voorjaar is ook het belangrijkste seizoen voor paringen, al kunnen die het hele jaar door plaatshebben. Een deel van de vrouwtjes heeft jongen en loopt wat meer heen en weer tussen foerageerplekken en de burcht. In de zomer zakt het gebruik van de tunnels in, om in de nazomer en herfst te stijgen tot een vrij lang durende tweede piek. Ook daarbij spelen sociaal gedrag en paringen een rol, maar vooral een intensief foerageergedrag. In de herfst vetten de dassen op voor de winter en zijn ze per nacht negen tot tien uur actief, tegen gemiddeld vijf uur in april en drie uur in januari.

Aan de geuren merken ze hoeveel dassen er in het buurterritorium leven en van welk geslacht die zijn.

treesplaatsen in kanalen, talloze dassentunnels en de honderden kilometers ingegraven dassenraster tot aan ecoducten. In het onderzoeksgebied liggen enkele lange dassentunnels onder de rijksweg door en vele kortere tunnels onder provinciale en lokale wegen en onder de spoorbaan. Veel van de dassentunnels werden voor korte of langere tijd (tot drie jaar lang) gemonitord met fotovalen die reageren op een combi van warmte en beweging. Daarvoor

zeventien keer een das terug! Er blijkt meestal een duidelijk seizoenspatroon te zitten in het gebruik van dassentunnels (figuur 2). In de winter worden ze het minst gebruikt, want tijdens koude nachten blijven veel dassen in hun burcht, terend op hun vet. Meestal is er in het voorjaar een piek te zien in de dassenpassages. Waarschijnlijk is dit vooral het gevolg van de grote sociale activiteit in deze periode, dassen zoeken elkaar en de bu-

Maar er zijn ook dassentunnels die niet *binnen* een dassenterritorium vallen, maar *ertussen* en die dus twee territoria met elkaar verbinden. Dat geldt bijvoorbeeld voor alle tunnels onder de A27. Er lijkt dan weinig noodzaak voor de dassen om er doorheen te lopen. Toch worden veel van zulke tunnels ook goed gebruikt. Wat zit daar achter? Allereerst blijkt het seizoenseffect bij deze tunnels veel sterker,

● Das 'Vincent' met GPS-halsband, samen met vrouw en jong.

● Figuur 3. Looproutes van twee dassen, vrouwtje Akke (groen) en mannetje Rik (paars), in één nacht, resp. 11-12 oktober 2014 en 18-19 juli 2013. Peilingen (stippen) om de 10 (Akke) en 15 minuten (Rik). De pijlen geven de ligging van latrines aan. In deze voorbeelden brengen beide dassen via de dassentunnel onder de A27 en spoorlijn een kort bezoek aan het territorium aan de andere kant van de weg.

er lopen buiten het voorjaar en de herfst nauwelijks dassen doorheen. Dat duidt op een belangrijke rol van sociaal gedrag in het gebruik. Uit de camerabeelden blijkt bovendien, dat de dassen die erdoorheen lopen in verreweg de meeste gevallen binnen korte tijd terugkeren; soms zijn ze binnen tien minuten weer aan hun eigen kant. Uit het gedrag van gezenderde dassen blijkt wat er precies aan de hand is (figuur 3). De dassen gaan vooral aan de andere kant kijken om indirect contact te maken met hun burens, via een bezoek aan een latrine (foto 2). Aan de geuren merken ze dan hoeveel dassen er in het buurterritorium leven, van welk geslacht die zijn en of dat misschien voor hen een perspectief biedt. Bijvoorbeeld: omdat dassen in groepen leven komen veel vrouwtjes niet aan voortplanten toe, meestal krijgt maar één vrouwtje per groep jongen. Als ze merken dat bij de burens de 'wachtrij' korter is, kunnen ze overwegen om daarheen te verhuizen. Zulke verhuizingen van volwassenen, soms zelfs oude dassen komen regelmatig voor en gaan vaak heel geleidelijk, over

een periode van weken en soms zelfs maanden. Ook in dit onderzoek konden we zo'n verhuizing volgen van een ongeveer acht jaar oud vrouwtje, die vier maanden in beslag nam.

De tunnels onder snelwegen zijn dus, ook als ze niet dagelijks of wekelijks gebruikt worden door de dassen, van groot belang voor de populatie; ze maken immers dispersie van dassen en de uitwisseling van genen mogelijk.

Ecoduct

Voorjaar 2013 kwam ten zuidoosten van Hilversum het ecoduct Zwaluwenberg over de A27 gereed. Al snel registreerden de camera's op het ecoduct een enkele das, naast talloze konijnen (*Oryctolagus cuniculus*), hazen (*Lepus europaeus*), vossen (*Vulpes vulpes*) en reeën (*Capreolus capreolus*). Een jaar later kwam er nog steeds maar heel af en toe een das in beeld. Voor dassen lijkt het ecoduct dus vooralsnog niet erg belangrijk. Uit het gedrag van een gezenderde das bleek dat het ecoduct, net als de dassentun-

nels onder de A27, beschouwd wordt als territoriumgrens (Mulder 2016). Er ligt dan ook een dassenlatrine op het ecoduct. Hoe dassen het ecoduct in de toekomst gaan gebruiken zullen we nog zien, voorlopig heeft het voor de das zijn belang als mogelijkheid tot dispersie.

Tot slot

De voorzieningen voor dassen, in de vorm van rasters, tunnels en ecoducten, onder snelwegen, spoorwegen en wegen van lagere orde, zijn van groot belang om de sterfte van dassen te voorkomen en voor het mogelijk maken van dispersie en genenuitwisseling. Dankzij dit soort maatregelen kan de das zelfs in dichtbevolkte regio's overleven.

Jaap Mulder
muldernatuurlijk@gmail.com

Literatuur

● MULDER, J.L., 2016. De dassen langs de A27 tussen Utrecht en Hilversum. Rapport Sweco, 56 pp.